

Navrácení přírody do našeho života

– strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030

Pavel Pešout

Prudký pokles biodiverzity se nedaří zpomalit ani přes mnohaleté celoevropské úsilí, proto Evropská komise přijala 20. 5. 2020 novou strategii pro nadcházející desetiletí pod heslem „Navrácení přírody do našeho života“ (EK 2020a). Strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti (dále jen Strategie) by měla být jedním z pilířů nové evropské politiky „Zelená dohoda pro

Evropu“ (The European Green Deal). Hlavním cílem tohoto ambiciózního plánu je být v r. 2050 klimaticky neutrální a zajistit dlouhodobou udržitelnost hospodářství EU. K tomu má dopomoci právě ochrana a obnova přírody a péče o ni. Nová strategie biodiverzity rovněž představuje ústřední prvek plánu oživení EU po pandemii Covid-19.

Dopady změny klimatu na stav lesů, zejména plošný rozpad smrkových monokultur, v České republice vedou k postupnému přehodnocování způsobů lesního hospodaření. Je proto naděje, že v této oblasti Česká republika naplní klíčový závazek formulovaný ve Strategii, tedy obnovu lesů respektující biologické zásady s cílem zvýšit jejich kvalitu a odolnost. Foto Pavel Pešout

„Ozdravení přírody je klíčem k naší fyzické a duševní pohodě a představuje spojení v boji proti změně klimatu a šíření nemocí. Je to zároveň ústřední bod naší strategie hospodářského růstu, tzv. Zelené dohody pro Evropu, a součást evropského oživení, kdy dááme naší planetě více, než ona dává nám.“

Ursula von der Leyenová, předsedkyně Evropské komise

„Koronavirová krize ukázala, jak jsme všichni zranitelní a jak je důležité obnovit rovnováhu mezi lidskou činností a přírodou. Strategie pro biodiverzitu a strategie ‚od zemědělce ke spotřebiteli‘, které jsou ústředním bodem Zelené dohody, poukazují na novou a lepší rovnováhu mezi přírodou, potravinovými systémy a biologickou rozmanitostí v zájmu ochrany zdraví a dobrých životních podmínek našich občanů při současném zvýšení konkurenceschopnosti a odolnosti EU. Tyto strategie jsou zásadním prvkem velké změny, do které se právě pouštíme.“

Frans Timmermans, výkonný místopředseda Evropské komise

Biologická rozmanitost a dobře fungující ekosystémy jsou zásadní pro kvalitu našeho života. Na zachovalé přírodě jsme plně závislí – potravinově, z hlediska dostupnosti čisté vody a vzduchu a samozřejmě také zdravotně. Pokud bychom zůstali nečinní a úbytek biodiverzity by pokračoval, nevyhnutelné zhroutení ekosystémů by pro nás mělo katastrofální následky. Každý můžeme již dnes pozorovat dramatický úbytek hmyzu vč. opylovačů, přitom na nich závisí více než 75 % potravinářských plodin (IPBES 2019). Náléhavost potřeby zachovalé přírody v našem nejbližším okolí nám v poslední době důrazně připomněla také pandemie nemoci COVID-19 způsobená novým typem koronaviru.

Zachování biologické rozmanitosti má zásadní hospodářský význam. Například roční ocenění přírodních soustav chráněných území EU Natura 2000 se pohybuje mezi 200–300 mld. eur (5,3–8 bilionů Kč). Evropská komise proto předpokládá, že ochrana a obnova přírody bude ústředním prvkem ozdravného plánu EU po omezeních přijatých pro zvládnutí průběhu pandemie. Strategie má proto poskytnout okamžité obchodní a investiční příležitosti pro oživení hospodářství EU. Z unijního rozpočtu vyčleněného na opatření

Oblast na pomezí CHKO Beskydy a Kysuce je vhodným územím pro ponechání k bezzásahovosti. Foto Pavel Pešout

NPR Drbákov – Albertovy skály v Povltaví patří mezi území zahrnuté do projektu AOPK ČR „Jedna příroda“ s cílem zlepšení jeho správy zavedením adaptivního managementového cyklu. Foto Pavel Pešout.

v oblasti klimatu bude významný podíl investován do zásahů vedoucích k uchování či zlepšení biologické rozmanitosti. Uvedený přístup se již v České republice projevuje při přípravě finančního rámce pro příští plánovací období.

V předložené Strategii Komise hodnotí dosavadní právní rámce i strategie, programy, projekty a každodenní činnosti v oblasti ochrany přírody vč.

ochrany druhů a obnovy přírodních stanovišť jako nedostatečné (EK 2016, EEA 2019). Uvedenou skutečnost potvrzuje i nedávno vydaná zpráva o stavu a výhledech evropského životního prostředí. Aby se biologická rozmanitost do roku 2030 začala zlepšovat, chce Komise ochranu a obnovu přírody posílit. Toho by mělo být dosaženo zejména zlepšením a rozšířením soustavy Natura 2000 a realizací plánu EU na obnovu ekosystémů.

Členské státy EU by měly do r. 2030 zajistit, že nebude docházet k zhoršování stavu či trendů u populací zvláště chráněných druhů. Foto Pavel Pešout

Navýšení výměry chráněných území

Základem ochrany biodiverzity v Evropě zůstává soustava chráněných území – evropská i národní. Komise však stávající stav hodnotí jako nedostatečný a v souladu s vědeckými poznatky (IPBES 2019) navrhuje zvýšit její rozlohu i intenzitu ochrany a péče. Každý členský stát se musí na tomto úsilí podílet odpovídajícím způsobem. Bude se přitom přihlížet k odlišným podmínkám a významu jednotlivých zemí z hlediska biologické rozmanitosti. Proto výsledný podíl jedno-

tlivých států na navýšení rozlohy a intenzity chráněných území bude odlišný.

Klíčovým závazkem v této oblasti je **do roku 2030 chránit nejméně 30 % rozlohy pevniny a 30 % mořských ekosystémů**. Na úrovni celé Evropské unie to znamená v porovnání se současností navýšit o 4 % rozlohy chráněná území na pevnině a 19 % na moři. V případě České republiky činí plocha všech chráněných území (po odstranění územních překryvů) 17 249,1 km², tzn. 22,1 % území. Pokud

bychom měli naplnit cíle Strategie v nesnížené úrovni, bude třeba chránit dalších 8 % území, tedy přibližně 6310 km². Zde se např. nabízí dokončit soustavy velkoplošných zvláště chráněných území, tedy zejména vyhlásit nové CHKO Soutok, Krušné hory, Doupovské hory, Středomoravské Karpaty a Rychlebské hory (Pešout 2015).

Navýšení rozlohy chráněných území je doplněno návrhem **přísně chránit jednu třetinu jejich celkové rozlohy**. Tato území mohou být přístupná lidem, neměly by zde však být významněji narušovány přirozené procesy (EK 2020a). Přesnou definici „přísné ochrany“ má spolu s pokyny pro určování a označování dalších území Komise předložit ještě v průběhu letošního roku. Pokud bychom v podmínkách České republiky za přísně chráněné považovali přírodní a přírodě blízkou zónu národních parků, národní přírodní rezervace a s určitou dávkou tolerance také přírodní rezervace a první zóny CHKO, činí celková výměra nej přísněji chráněných území téměř 1500 km². Navýšení celkové rozlohy těchto území v podmínkách kulturní krajiny ČR na uvažovaných 7886,6 km² je nereálné. Pokud by připravovaná definice „přísné ochrany“ zahrнула ve větší míře i území významná z hlediska biologické rozmanitosti, kde však je existence ekosystémů podmíněna trvalou péčí člověka, k výše uvedeným typům chráněných území by za přísně chráněné bylo možno považovat většinu druhé zóny CHKO a zóny soustředěné péče o přírodu národních parků, velkou část národních přírodních památek i přírodních památek. Pak by se Česká republika naplnění tohoto klíčového závazku mohla při vyhlášení výše uvedených CHKO alespoň přiblížit.

Třetím klíčovým závazkem do r. 2030 je zajistit účinnou správu všech chráněných území, definování jasných cílů ochrany a sledování jejich naplňování. K dosažení tohoto cíle by měl významně přispět probíhající dlouhodobý integrovaný projekt programu EU LIFE „Jedna příroda“ Ministerstva životního prostředí, AOPK ČR a akademických pracovišť, společně s projektem „Informační systém ochrany přírody II“ a dalšími komplementárními projekty AOPK ČR.

Zelená a modrá infrastruktura

Dalším cílem Strategie je vytvoření soudržné sítě přírody procházející celou EU, respektive Evropou. K zabránění izolace, pro zachování a podporu zdravých ekosystémů a pohyb druhů **krajinou je třeba vytvářet ekologické koridory**. Členské státy by měly do r. 2023 prokázat

významný pokrok v oblasti jejich vymezování a ochrany. Komise v r. 2024 posoudí společně s postupem v oblasti zvyšování územní ochrany (viz výše) stav řešení zmiňovaného závazku a vyhodnotí, zda je EU schopna cílů stanovených Strategii v r. 2030 dosáhnout, nebo zda je třeba přijmout důraznější opatření.

Nejdůležitější součástí zelené (a modré) infrastruktury v České republice zůstává ekologická síť – soustava vzájemně propojených přírodních a přírodě blízkých území, kde hodnotíme a chráníme ekologicko-stabilizační funkce a zajišťujeme potřebnou diferencovanou péči. Její základ pochopitelně představuje územní systém ekologické stability a soustava zvláště chráněných území, ale také většina významných krajinných prvků a přírodních parků. Segmenty ekologické sítě (být ne vždy dostatečně vymezené) dnes zabírají 56 % plochy ČR (Pešout & Hošek 2013). Funkční nadstavbu tvoří od r. 2020 cílená ochrana koridorů pro pohyb volně žijících živočichů, často i jen velmi extenzivní (Pešout et al. 2018a, b). Lze konstatovat, že Česká republika již nyní plní novou evropskou Strategii dostatečným vymezením ekologické sítě (vč. koridorů pro pohyb organismů), je však nutno začít důsledně uplatňovat již existující legislativní a ekonomické nástroje při její ochraně a zajištění péče, a to v široké spolupráci s hospodáři a obcemi.

Ambiciózní plán EU na obnovu přírody

Současná ochrana přírody k uchování biologické rozmanitosti nestačí, samotná nemůže zajistit, aby se příroda plně vrátila do našeho života. Součástí Strategie je proto plán EU na obnovu ekosystémů. V roce 2021 chce Komise předložit návrh právně závazných cílů v oblasti obnovy přírody (obnovy narušených ekosystémů). Žádá a podporuje členské státy, aby zajistily, že do roku 2030 nebude docházet ke zhoršování stavu či trendů všech chráněných přírodních stanovišť a druhů. Navíc by měly členské státy zabezpečit, že se nejméně **u třetiny druhů a stanovišť, které chrání příslušná legislativa EU na ochranu přírody a nyní nejsou v příznivém stavu, současný stavlepší**. Plán uvádí opatření pro mořské a pobřežní ekosystémy a pro celou řadu oblastí využívání území.

V případě sladkovodních ekosystémů Komise konstatuje jen pomalé naplňování rámcové směrnice o vodách a formuluje klíčový závazek – **do roku 2030 obnovit nejméně 25 000 km**

Uvádí se, že cca 30 % z přibližně 100 tis. km vodních toků v České republice bylo v minulosti postiženo technickými úpravami. Zejména u drobných napřímených toků ve volné krajině se nabízí ponechat jejich významnou část řízené renaturaci. Foto archiv AOPK ČR

Budování a obnova zelené a modré infrastruktury v intravilánech je tradičně podporována z programů v gesci MŽP. Na snímku úprava zelené a retenční nádrže syčené dešťovou vodou v jihomoravských Bratčicích. Foto Pavel Pešout

negativně ovlivněných toků na volně tekoucí řeky. Toho má být dosaženo přezkoumáním nastavení minimálních průtoků a povolení odběrů povrchových a podzemních vod členskými státy do r. 2027, odstraňováním nebo úpravou překážek, které brání migraci ryb a přenosu sedimentů, obnovou niv (vč. komunikace toku s nivou) a bezpečných záplavových území. „Spravedlivý podíl“ klíčového závazku pro území České republiky lze

odhadnout na revitalizaci nejméně 250 km recentně negativně ovlivněných významných toků a niv. Zde má Česká republika významné rezervy: revize nastavení minimálních zůstatkových průtoků je zatím jen v úvahách. Plány dílčích povodí obsahují desítky návrhů opatření, avšak morfologický stav a kontinuita vodních toků se obnovují pomalu, a to navzdory příznivě nastavenému systému finančních podpor. Česká republika má

zpracování Konceptu zprůchodnění říční sítě, dokonce již druhou aktualizaci, její naplňování je ale stále pouze fragmentární (Vogl 2019).

Plán EU na obnovu ekosystémů se dotýká také lesnictví. Předpokládá **vyсаzení celkem tří miliard stromů do r. 2030 v lese i mimo les** v rámci celé EU při respektování biologických zásad a zvýšení výměry, kvality a odolnosti lesů. Dopady změny klimatu na stav lesů, zejména plošný rozpad smrkových monokultur, v České republice již vedou k většinovému přehodnocování postupů v lesním hospodářství. Proto příslušnou část klíčových závazků formulovaných ve Strategii pro oblast lesnictví Česká republika s nejvyšší pravděpodobností splní (i díky tradičnímu propracovanému systému lesnického plánování a legislativy). Problém může nastat při plnění závazku zvýšit odolnost lesů v důsledku stále přetrvávajících přemnožených stavech spárkaté zvěře na mnoha místech v ČR.

Dalším cílem Strategie je **zastavit úbytek městské zeleně a podpora zelené infrastruktury ve městech a příměstských oblastech** a řešení založená na přírodních procesech. Komise vyzývá města nad 20 000 obyvatel, aby do konce roku 2021 zpracovala plány pro městskou zeleň, které mohou být podkladem pro územní plánování. V České republice je již plánování veřejné zeleně, stejně jako její faktická obnova v intravilánech i okolí, předmětem podpory z Operačního programu Životní prostředí i národních zdrojů MŽP a většiny krajských samospráv, a dané cíle jsou již tedy postupně naplňovány. V některých městech (např. Brno, Olomouc, Kladno) již také uskutečňují další opatření – **vyloučení pesticidů, omezení časté seče travníků a zavádění dalších postupů podporujících biologickou rozmanitost**.

Podle strategie je třeba rovněž zintenzivnit naplňování nařízení EU o invazních nepůvodních druzích. Cílem je vyloučit či alespoň omezit úmyslné vysazování a nezáměrné zavlékání nepůvodních druhů a regulace těch, které se již v EU stačily rozšířit, a vytvořit populace ve volné přírodě. Přitom **počet druhů ohrožených biologickými invazemi by měl být do r. 2030 snížen o 50 %**. Česká republika má již nyní vytvořené ekonomické a částečně i legislativní nástroje k potlačování nepůvodních druhů. Je však třeba dokončit legislativní proces tzv. invazní novely zákona o ochraně přírody a krajiny, která nařízení EU implementuje v celé šíři a která byla v lednu 2020 schválena vládou ČR.

V oblasti obnovitelných zdrojů energie by mělo dojít k minimalizaci využívání surového dřeva, potravin a krmiv, přednost mají pokročilá biopaliwa. Také produkce biopaliv rizikových pro půdu by měla být postupně do roku 2030 ukončena.

Návrat přírody na zemědělskou půdu

Zcela zásadní význam pro stav biologické rozmanitosti má zemědělství. Tomu se Strategie věnuje podrobně. Souběžně se Strategií předložila Komise v rámci „Zelené dohody pro Evropu“ strategii „Od zemědělce ke spotřebiteli“ (EK 2020b). Prováděním obou strategií a s pomocí nové společné zemědělské politiky (dále jen SZP) chce Komise sledovat zlepšení potravinové bezpečnosti a zavedení udržitelných postupů, zejména různých „ekorežimů“ a systému podpor založených na dosažených výsledcích, přesného zemědělství, zvýšení výměry ekologického zemědělství, vyšší využití agrolesnictví, rozšiřování extenzivních travních porostů apod. Ve snaze zabránit alarmujícímu poklesu opylovačů přijme Komise opatření ke **snížení používání chemických pesticidů do r. 2030 o 50 %**. Komise bude podporovat omezení zatížení **vodních toků dusíkem a fosforem z nadměrného používání hnojiv** (eutrofizace) snížením ztrát živin o 50 %, přičemž se současně nesníží úrodnost půdy. Členské státy by měly zajistit, aby **na nejméně 10 % zemědělské plochy byly přítomny krajinné prvky** a plochy podporující biologickou rozmanitost (mimolesní zeleň, meze, úhory, ochranná pásma vod apod.).

Protože ekologické zemědělství poskytuje o pětinu více pracovních míst na hektar v porovnání s konvenčními podniky, je příznivější pro biodiverzitu a vytváří přidanou hodnotu pro zemědělské produkty, **mělo by být do roku 2030 nejméně 25 % zemědělské půdy v EU obděláváno ekologicky**. K tomu má sloužit nejen vhodné nastavení SZP, ale také podpora zvyšování poptávky u spotřebitelů. Rozšířena má být i ekologická akvakultura.

Komise chce usnadnit **využívání tradičních odrůd plodin a plemen hospodářských zvířat**. Proto přijala opatření k usnadnění registrace osiv, zvažuje uvolnění pravidel pro uvádění tradičních odrůd plodin na trh apod.

Speciálně se plán EU na obnovu ekosystémů věnuje půdě – **snížení eroze, ochraně úrodnosti a zvýšení její organické složky**. Také zde by měla být jedním z nástrojů k dosažení nová SZP.

Nastavení SZP v České republice aktuálně probíhá a státní ochrana přírody se snaží o její posun k větší podpoře biologické rozmanitosti (Čámská 2018). Komise při formulování Strategie vycházela z premisy, že zemědělci mezi prvními pociťují následky úbytku biodiverzity a také patří mezi první, kteří využívají výhod její ochrany a obnovy, protože biologická rozmanitost jim pomáhá zajistit bezpečné, udržitelné a cenově dostupné potraviny a poskytuje jim příjmy. Po vyhodnocení výsledků snah o prosazování opatření na ochranu biodiverzity v nově nastavované SZP však lze pochybovat, zda v České republice je tato zákonitost na straně zemědělské obce dostatečně pochopena. V případě eroze by však měla ke zlepšení stavu od r. 2021 přispět společná vyhláška MŽP a MZe.

Bude nová evropská Strategie uvedena v život?

Komise vyzývá Evropský parlament a Radu EU, aby Strategii přijaly ještě před 15. zasedáním Konference smluvních stran Úmluvy o biologické rozmanitosti (má se konat v květnu roku 2021 v čínském Kchun-mingu), kde chce EU jejím prostřednictvím prokázat své ambice k zastavení úbytku světové biologické rozmanitosti. Byť se ozývají hlasy o přehodnocení rozsahu celé „Zelené dohody pro Evropu“, lze s nejvyšší pravděpodobností předpokládat přijetí této politiky, stejně jako strategie „Od zemědělce ke spotřebiteli“. Podobně jako u jiných iniciativ Komise **nejsou úkoly obou strategií nyní přímo zakotveny v právních předpisech**. Mluvčí Komise označil cíle strategií za „aspirační“, jež budou nejdříve diskutovány s členskými státy i Evropským parlamentem. Postupem času budou rozvíjeny a poté převedeny do podrobných legislativních návrhů či revizí současných předpisů. Strategii nyní projednává Parlament ČR.

Každopádně je již nyní zjevné, že Strategie ovlivňuje nastavování cílů podpor pro nové plánovací období. Česká republika má přijatu Strategii ochrany biologické rozmanitosti 2016–2025 (Mach *et al.* 2016). V návaznosti na ní byl v letošním roce aktualizován Státní program ochrany přírody a krajiny (SPOPK) pro období 2020–2025 (Mach *et al.* 2020), jež vybraná opatření obsažené ve strategii dále rozpracoval. Aktuální SPOPK by měl být jedním z hlavních nástrojů pro implementaci cílů nové Strategie, je ovšem zřejmé, že příští aktualizace SPOPK bude muset být významně ambicióznější.

Seznam literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz